

3.

HNĚZDENSKÁ DEKRETA BŘETISLAVOVA.

R. 1039.

V 1. polovině 11. století byl český stát — po určitém zakolísání na počátku tohoto století — už opět pevně v rukou úzké vrstvy vládnoucích feudálů domácího původu v čele s vévodským rodem Přemyslovců. Nezadržitelně stoupala politická moc tohoto přemyslovského státního útvaru. Feudální pořádky, jejichž kořeny byly tu velmi staré, se upevňovaly. Přemyslovský rod zbavil se nebezpečí slavníkovského, které ve 2. polovici 10. století hrozilo českému státu nejen pouhou feudální rozdrobeností, nýbrž přímým rozpadem a možná zánikem. Břetislavovi samému podařilo se definitivně podchytil většinu moravské země, tak jak ji z troskek Velké Moravy dostali do svých rukou už Přemyslovci 10. století a jak ji zejména drželi Boleslavové. A vzdávající se nový feudál, církev, slibovala Přemyslovcům i ostatním velmožům českého státu mohutnou podporu v jejich snaze, pevně udržet vládu nad masami pracujícího lidu, ať to byl lid svobodný nebo lid v různých stupních závislosti, či lid přímo v postavení rabů, otroků.

Byl tu primitivní, avšak stále se rozrůstající státní aparát, ústřední i hradský (po „venkově“, to jest po ostatní zemi mimo Prahu, hlavní sídlo vévody), pro který se hledaly další a další vnitřní funkce, především represivního rázu. Panující třída tehdy pochopila, že své posice může dále posílit, jestliže se jejímu státnímu aparátu dá možnost stálého zasahování proti masám lidu pod záminkou dozoru na zachování božích příkázání, příkazů církve, požadavků mravnosti atd. Nesmíme zapomínati na to, že důležitým doplňkem tehdejšího státního aparátu byly „úřady“ církevní, které s pomocí přemyslovských panovníků začaly být i u nás zřizovány už v předchozím století, nehledě na zbytky rozmetané církevní organizace velkomoravské.

V téže době v sousedství českého státu, na severu, severovýchodě i jihovýchodě, odehrávaly se věci velmi pozoruhodné. Polabští a baltičtí Slované v čele s Lutici povstávali proti germánské feudální expansi. Břetislav právě r. 1035 pomáhal jejich hnutí potlačovat. V Uhrách po smrti krále Štěpána trvaly nepokoje, v nichž spatřujeme dnes prvotně pospolnou, pohanskou reakci proti novým úřadům. A v Polsku těchže 30. let 11. století vzplanulo velké povstání, které bylo, jak se rovněž teprve dnes vyjasňuje, nejen protiněmecké a protikřesťanské, nýbrž ve své vlastní podstatě vůbec protifeudální.

Břetislav r. 1039 využil dokonale této situace především pro sobecké třídní zájmy českých a moravských velmožů, jichž sám byl oficiálním mluvčím a představitelem. Vtrhl do bezbranného Polska a dostal se vojensky až do arcibiskupského sídla Hnězdna pod záminkou, že hodlá odtud dopravit do vlasti tělesné pozůstatky druhého pražského biskupa Vojtěcha, který několik desetiletí před tím byl zabit na misijní výpravě v Pobaltí a ve Hnězdně pak pohřben. Nad hrobem sv. Vojtěcha vyhlásil Břetislav ve Hnězdně, (a to jistě českým jazykem), soubor příkazů a zákazů, jimiž se upevňovala nejen církev v českém státě, nýbrž také posice feudálních činitelů světských v tomto státě vládnoucích.

Vzniklo tak nejstarší dochované nám souvislé zákonodárné dílo, nejen na území dnešního Československa, nýbrž současně v celé oblasti západního Slovanstva vůbec. Starší byl by v této oblasti snad jen t. zv. Zakon sudnyj ljudem, kdyby se potvrdilo, že je skutečně velkomoravského (cyrilo-metodějského) původu.*)

*) Srov. J. Vašica, Origine cyrillo-methodienne du plus ancien code slave dit „Zakon sudnyj ljudem“. Byzantinoslavica XII, Praha 1951, str. 154—174.

Jakkoli sotva bylo přímým úmyslem Břetislavovým intervenovat nějak v protikřesťanském lidovém povstání v Polsku ve prospěch církve a feudalismu, přece jen svoji akci provedl tak, že v římské kurii, k níž záhy na to na něho došly z Polska trpké stížnosti, mohl zároveň poukázat na své vskutku křesťanské motivy a cíle: na to, že se slávou přenesl tělo světcovo z Hnězda do Prahy a na to, že ve Hnězdně za plné účasti svého biskupa vyhlásil velmi křesťanské a velmi feudální zákony. Nezdá se nemožné, že k latinskému sepsání příkazů a zákazů, jež byly ve Hnězdně vyhlášeny, došlo právě s ohledem na Řím, neboť omluvné poselství, které z Čech brzy na to k papeži bylo vysláno, nemohlo přinést lepšího důkazu křesťanského postoje Břetislavova a jeho zbožných cílů, než byl takovýto dokument.

Dekreta Břetislavova se nám takto jeví i jako logická reakce přemyslovské dynastie, českého velmožstva a české církve na to, co se právě dalo v sousedství polském, polabsko-slovanském i uherském, kde sotva zavedené feudální a křesťanské pořádky byly ohroženy lidovými hnutími.

Historik Fr. Hrubý pronesl kdysi domněnku, že snad Dekreta byla, byť i jen na krátko a přechodně, předpisem i pro sféru kanonickou, duchovní, církevní a penitenciální. Zdá se však, že Břetislavovy příkazy a zákazy, tak jak byly ve Hnězdně vyhlášeny, byly zamýšleny především jako zákon světský, tedy jako právo ve skutečném smyslu slova, i když nepopíráme, že v některých bodech se toto právo krylo s předpisy církevními, zvláště v pasážích mluvících o pokání za hříchy.

Týž badatel pokládal Dekreta za českou dobu německých synodálních nařízení, srovnává je zvláště se synodovými předpisy z 10. století pro pomohanské Slované wüzburské diecése a upozorňoval i na některé analogické jevy z právního života staré Anglie a Skandinávie. Tyto příbuznosti a analogie jsou sice vzdálené, ale nejsou bez významu. Je nutno uznat, že nabývají zvláštní váhy v souvislosti s novějšími poukazy odborníků v numismatice na překvapující vztahy mezi našimi zeměmi a evropským severem i Anglií v mincovnictví po celou téměř dobu první polovice 11. století.

Některá ustanovení Dekret mají analogie i v pozdních barbarských zákonících (na př. ustanovení o zachovávaní nedělního klidu v t. zv. *Lex Alamannorum*). Jiná nesporně byla diktována určitými zvláštními poměry českými. Na všech ustanoveních pak je dobře vidět, jak český stát — na prahu období feudální rozdrobenosti — používá ve svém zájmu všeho, co se ze soudobých požadavků církve jeho představitelům zdálo výhodným pro ně samé.

Shromáždění, k němuž se kníže Břetislav a biskup Šebíř obraceli, byl úzký poměrně sbor předáků z českých zemí, předáků převážně dvorského, úřednického a vojenského, ale ovšem také statkářského charakteru. Byl to předvoj české feudalitě, rychle stoupající vzhůru hospodářsky i politicky. V jejich zájmu konec konců a pro ně vydávali Břetislav a Šebíř své příkazy a zákazy, ať již je odívali a maskovali jakkoliv, zvláště také nábožensky. Klamný je dojem, jakoby Břetislavova Dekreta byla záležitostí jen náboženskou, jen církevní a snad dokonce jen vojtěchovskou, jak to naznačovali někteří historikové, spatřující v obsahu Dekret jen uplatnění jakýchsi náboženských myšlenek održenejších od života, od hospodářství, od politiky a od skutečných životních zájmů třídy tenkrát v Čechách vládnoucí.

Kdo dal latinskou formu tomu, co vévoda Břetislav ve Hnězdně vyhlásil, není známo. Právě tak zůstává otázkou, na základě čeho pojal latinský text Břetislavových zákonů do své kroniky Kosmas, píšící o více než půl století později. Jest to také, jak se zdá, přece jen pouze dílo Kosmovo, kde se nám zachovala základní zpráva o Břetislavově zákonodárství z r. 1039.

Z literatury:

V. VANĚČEK, Nový text (varianta) Dekretů Břetislavových z r. 1039. *Slavia Antiqua* III, 1952, str. 131—136. Tých autor, *Dějiny*, 1964, str. 55, 106, 113, 231.

Z. WOJCIECHOWSKI, W sprawie rewolucji pogańskiej w Polsce w r. 1037. „*Życie i myśl*“, r. 1950, seš. 7—8.

...surgit dux et stans in ambone, taliter est locutus: „Vultis prevaricaciones vestras emendare et a pravis operibus respiscere?“ At illi cum lacrimis responderunt: „Emendare parati sumus et pravo opere animum revocare.“ Tunc dux, extendens dextram super tumbam episcopi, taliter est affatus: „Extendite, fratres, simul ad Dominum vestras dextras et ad meos attendite sermones, quos volo ut vestre confirmetis fidei sacramento.

I. Primum ergo meum vobis autenticum sit decretum; vestra connubia, que actenus habuistis ut lupanaria et ceu brutis animalibus communia, iuxta canonum scita ammodo consvetis, ita ut solo viro uxor et vir sola muliere ducta legitime coram ecclesia sit contentus.

II. Secundum, est quod si coniunx virum aut vir coniugem spreverit et rixa inter eos usque ad discidium venerit, qui ex eis in priorem copulam legitime celebratam redire noluerit, nolo, ut secundum ritum terre nostre huius rei violator in servitute redigatur, sed potius nostri immutabilis decreti per angustiam, qualiscunque ad Ungariam redigatur et nequaquam liceat, quod ad terram rediens precio se redimat, ne unius ovium contagio grex Christi ovium maculetur.

III. Tercium est, quod si virgines, vidue et adultere convicte fuerint, quod nomen bonum cum pudore amiserint et

... vévoda vstal a stoje na kazatelně takto hovořil: „Chcete napraviti své zlé skutky a vrátiti se k rozumu od svých nepravostí?“ A oni se slzami odpověděli: „Jsme připraveni k nápravě a k odvrácení od nepravostí.“ Tu vévoda, pozdvihnuv pravici nad hrobem biskupovým, takto promluvil: „Pozdvihněte, bratři, společně pravice své k Pánu a naslouchejte mým slovům, která chci, abyste stvrдили přísahou na svou víru.

I. První tedy můj autentický (jako od panovníka) příkaz k vám budiž: vaše manželství, která až dosud měli jste jako v nevěstinci a společná jako mezi hovady, nechť napříště řídí se kanonickým řádem tak, aby manželka spokojila se jedním mužem a muž jednou ženou zákonitě před církví provdanou.

II. Druhý jest, že kdyby manželka mužem anebo muž manželkou opovrhl a nesvár mezi nimi dospěl až k roztržce, nechť, aby ten z nich, který by se nechtěl vrátit do dřívějšího svazku zákonitě uzavřeného, podle řádů naší země jako rušitel manželství byl uveden v rabství, nýbrž spíše přísností našeho nezměnitelného příkazu, nechť je to osoba jakákoliv, budiž zaveden do Uher a nebudiž nikterak dovoleno, aby od země se vracel a se vykoupil, aby od jedné ovce Kristovo stádo ovcí se nenakazilo.

III. Za třetí, kdyby panny, vdovy a cizoložnice byly usvědčeny, že ztratily stud a dobré jméno a porodily děti ne-

per scortum pueros generaverint, eadem sententia sunt plectendae. Nam cum nubendi liberum habeant arbitrium, cur committunt adulterium et conceptus suos abortivant, quod est peccatum pessimum coram Deo?

IV. Quartum est, quod si mulier clamaverit a viro suo se non diligi decenter, sed affligi indecenter, detur Dei iudicium inter eos coram ecclesia et qui inventus fuerit reus, penas debitas duci solvat.

Similiter de eis, qui homicidiis infamantur, archipresbiter comiti illius civitatis nomina eorum ascribat et comes eos conveniat et si sunt rebelles, in carcerem redigat, donec aut penitenciam dignam agant, aut si negant, ignito ferro sive adiurata aqua ipsorum peccatum vel innocencia declaretur. Fratricidas autem et parricidas vel sacerdotum infectores et huiusmodi capitalibus criminibus irretitos archipresbyter assignet eos comiti sive duci, ut per ipsos ferro ad ventrem manibus ligatis de regno eiciantur tales, quatenus ad instar Cayn super terram vagi et profugi habeantur.

V. Quintum est, ut tabernam, que est radix omnium malorum, unde procedunt furta, homicidia, adulteria et cetera mala, qui parat vel qui factam precio comparat: tabernator, si deprehensus fuerit, in medio fori ducatur et ad statuam ligatus, virgis, quamdiu preconii placuerit, verberetur, res tamen eius non infiscentur et camere ducis assignentur, sed sub terra sepeliantur, ne quis haustu tam execrabili maculetur. Potatores autem, si deprehensi fuerint in taberna, non prius de carcere exeant, donec CCC denarios ad cameram ducis ponant.

VI. Sextum est, ne dominicis diebus fœra fiant et festis celebribus, que maxime propter hoc in regione nostra celebrantur, ut ceteris diebus operibus suis vacent.

Si quis autem diebus supradictis in opere servili fuerit deprehensus, ipsum

manželsky, jest je postihnouti týmž nálezem. Neboť, když mají svobodné rozhodování provdati se, proč páchají cizoložství a své plody uměle potracují, což jest nejhorší hřích před Bohem?

IV. Za čtvrté, kdyby žena si stěžovala, že svým mužem není milována jak se patří, nýbrž že je trýzněna, budiž mezi nimi uspořádán boží soud před církví a kdo bude shledán vinným, necht' zaplatí knížeti povinné pokuty.

Podobně o těch, o nichž se proslýchá, že zabili člověka: arcikněz ať jejich jména napíše správci příslušného hradu a správce ať je obešle k soudu a kdyby se vzpírali, uvrhne do vězení, až buď učiní náležité pokání, nebo, zaprají-li, vyjde najevo žhavým železem nebo ordálem vody jejich hřích či nevina. Avšak bratrovrahy, otcovrahy, vrahy kněží a osoby upadlé v obvinění z podobných těžkých zločinů ať arcikněz označí hradeckému správci nebo knížeti a tito ať je s rukama přikovanými k trupu vyvrhnou z království, aby potulně a běženecky sdíleli na zemi úděl Kaina.

V. Za páté, krěmu, která jest kořen všech špatností, odkud pocházejí krádeže, vraždy, cizoložstva a ostatní špatnosti, kdo zřídí nebo kdo zřízenou za plat převezme: krěmář, jestliže bude postižen, ať je veden do středu tržiště, přivázan ke sloupu a mrskán pruty, jak dlouho by biřic chtěl, avšak jeho věci ať nezabírá fiskus a ať nepropadají komoře knížecí, nýbrž ať jsou pod zemí pohřbeny, aby se nikdo neposkvrnil napitím tak hodným zavržení. Pijáci pak, jestliže budou postiženi v krěmě, ať nevyjdou z vězení, dokud nesloží 300 denárů pro knížecí komoru.

VI. Za šesté, aby o nedělích se nekonaly trhy a o slavných svátcích, jež hlavně proto v naší zemi se slaví, aby v ostatních dnech lid byl volný k svým pracím.

Jestliže pak někdo ve dnech výše řečených bude přistižen při služebném díle, dílo samo a to, co při díle se nalez-

opus et quod in opere inventum fuerit, archipresbyter tollat et reus denarios trecentos in cameram ducis solvat.

VII. Similiter et qui in agris sive in silvis sepeliunt mortuos fideliter decedentes, huius rei presumptores archipresbytero bovem, CCC autem denarios duci solvant, mortuus tamen in polyandrium vel cimiterium deportetur.“

Episcopus itaque Severus omnia ducis decreta auctoritate propria confirmavit.

ne, ať vezme si arcikněz a vinník ať zaplatí do knížecí komory 300 denárů.

VII. Podobně s těmi, kdož své mrtvé ve víře zemřelé pohřbívají na polích nebo v lesích: kdož se toho opováží, dají arciknězi vola, knížeti pak 300 denárů a mrtvý přece ať je dopraven na křesťanský hřbitov.“

Biskup Šebřín nato všechna nařízení vévody stvrdil vlastní pravomocí.

Latinský text Dekretů Břetislavových je uveřejněn tak, jak je obsažen v rukopisném kodexu z 13. století, č. 230 kapitulního archivu v Olomouci. Tento text představuje variantu znění Kosmova, a to variantu právněhistoricky výmluvnější. — V českém textu bylo přihlédnuto i k překladu K. HRDINY, Kosmova kronika česká, Praha 1947, str. 81—83.